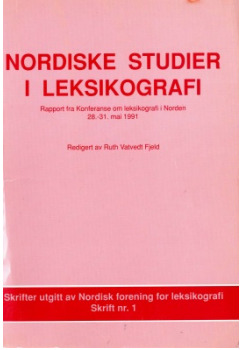

NORDISKE STUDIER I LEKSIKOGRAFI

Titel:	Kollokationsundersøgelse inden for engelsk merkantilt og økonomisk sprog med henblik på udarbejdelse af ordbogskoncept	
Forfatter:	Sonja Poulsen	
Kilde:	Nordiske studier i leksikografi 1, 1992, s. 288-295 Rapport fra Konferanse om leksikografi i Norden, 28.-31. mai 1991	
URL:	http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nsil/issue/archive	

© Nordisk forening for leksikografi

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre Nordiske studier i leksikografi (1-5) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Kollokationsundersøgelse inden for engelsk merkantilt og økonomisk sprog med henblik på udarbejdelse af ordbogskoncept

Som grundlag for en ordbogsmodel opstilles i denne artikel en typologi, der tilstræber at afgrænse kollokationer fra henholdsvis idiommer og frie kombinationer, hovedsageligt ved hjælp af kvalitative kriterier. I denne forbindelse beskrives kollokationers semantiske kendetegn og de problemer, der er forbundet med at identificere kollokationer ved hjælp af frekvens. Endelig gives et forslag til den praktiske udformning af en kollokationsordbog.

1. Indledning

Kollokationer hører til de ordkombinationer, der typisk volder problemer i forbindelse med indlæringen af et fremmedsprog, fordi de ligesom idiommer er idiosynkratiske. Det vil sige, at de ikke kan konstrueres ud fra et sprogs generelle grammatiske og semantiske regler, som det er tilfældet med frie kombinationer, men er underlagt yderligere sprogbrugsrestriktioner.

Det er glædeligt, at de almene én- og tosprogede ordbøger i stigende grad er opmærksomme på kollokationerne, men på grund af de mange andre oplysninger, bliver der kun begrænset plads til dem - ofte kun i eksempelmaterialet. Som ordbogsbruger på jagt efter en bestemt kollokation, vil man derfor ofte blive frustreret over at bruge meget tid på mange forskellige opslag - mange gange uden at få svar.

Jeg har i en prisopgave beskæftiget mig med kollokationsbegrebet ud fra et leksikografisk perspektiv (Poulsen 1991 a). På grundlag af mine teoretiske overvejelser samt en analyse af 1000 kombinationer med den engelske term "inflation" vil jeg i det følgende tegne en profil af en kollokationsordbog, som jeg kunne ønske mig den.

2. Profil af en kollokationsordbog

Formålet med ordbogen vil være *sprogproduktion*; den skal hjælpe brugeren med at udtrykke sig på fremmedsproget ved hjælp af de idiosynkratiske forbindelser, der udgør den etablerede sprogbrug, og samtidig hindre interferens fra modersmålet¹.

Ordbogen skal give et dækkende billede af opslagsordenes kollokationsmuligheder. - Man skal for det første kunne finde de *leksikalske funktioner*², der er relevante³ for det enkelte ord. Det vil sige, at de udtrykker en funktion, der er direkte relateret til ordets egen betydning eller de sammenhænge, det normalt forekommer i. Eksempler på sådanne funktioner er *høj grad* som i "fierce competition", "wide range" og "rapid growth", *at skabe/aktivere* som i "do business", "make a loss" og "compile a dictionary" og *standse/-*

ophæve som i "lift an embargo", "correct an imbalance" og "cure inflation". - Frie kombinationer, som ikke har en sådan direkte funktionsbestemt relation til opslagsordet, skal derimod ikke med, det gælder f.eks. "disappointing growth", "buy a dictionary" og "regret a loss".

For det andet skal brugeren præsenteres for de valgmuligheder, der er inden for de enkelte leksikalske funktioner. Hvis sprogbrugen altså tillader, at samme funktion for et givet ord, *basisordet*, udtrykkes ved at forbinde dette med en række andre ord eller *kollokater*, skal de alle anføres, sådan at man - f.eks. ud fra stilistiske kriterier - kan vælge netop den forbindelse eller *kollokation*, der bedst udtrykker det, man ønsker at sige.

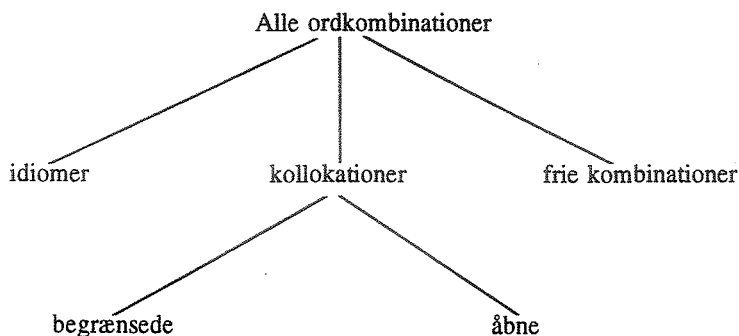
I nogle tilfælde er to ords indbyrdes kollokationsmuligheder begrænset til bestemte grammatiske former; f.eks. kan man tale om "runaway inflation" men ikke sige "inflation was running away". Sådanne *leksikogrammatiske restriktioner* skal også fremgå af ordbogen.

Sammensatte og afledte former er ikke selv kollokationer, som jo er syntagmer, men det vil være ønskeligt at medtage dem i en kollokationsordbog, da de ofte har de samme leksikalske funktioner og er underlagt leksikalske og leksikogrammatiske restriktioner. - Det er f.eks. nødvendigt at oplyse, at inflationsstigning på engelsk ikke hedder "*inflation rise", men "rise in inflation", at sympatiaktion ikke hedder "*sympathy action", men "sympathetic action", og at en forhandlingsløsning hedder "a negotiated settlement" og ikke "*a negotiation settlement". Det er også en nyttig oplysning, at funktionen *høj grad* i forbindelse med "inflation" kan udtrykkes ved hjælp af præfikset "hyper-", ligesom *opposition* kan udtrykkes med "anti-", som i "anti-inflation policy".

Det er klart, at almene ordbøger ikke kan have plads til så fyldige oplysninger, så løsningen må være en specialordbog. Hvordan den kunne indrettes, vil jeg komme tilbage til under punkt 6.

3. Typologi og afgrænsning

De kollokater, der kan erstatte hinanden i en bestemt leksikalsk funktion, udgør et paradigme eller leksikalsk sæt. Et sådant sæt kan omfatte kollokater, hvis betydning er bundet til et enkelt eller et begrænset antal basisord (i tilfælde af begrænsede kollokationer), såvel som kollokater, der bruges i deres normale, selvstændige betydning (i tilfælde af åbne kollokationer). Det gælder altså om at afgrænse begge disse kollokationstyper samlet fra idiomers på den ene side og frie forbindelser på den anden⁴:

(Poulsen 1991 a: 20)

Overgangen mellem de forskellige typer af ordkombinationer er glidende, og kollokationer kan beskrives som en del af en skala, der går fra minimalt til maksimalt variable forbindelser. Det kan illustreres ved hjælp af følgende forbindelser med "bill" ("regning"):

IDIOMER		fill }		
		fit }		
		foot		
	KOLLOKATIONER {	BEGRÆNSEDE	pick up }	the bill
	}	ÅBNE	meet	
			pay	
			discuss	
FRIE KOMBINATIONER			tear up }	
			receive }	
			etc	

I den mindst variable ende af skalaen, har vi "fill" eller "fit the bill" som eksempler på *idiomer*. De tillader kun meget lidt variation, og i forbindelse med sprogproduktion fungerer de som en helhed ("unit of speech production"), idet de enkelte ord har mistet deres selvstændige betydning.

I midten kommer *kollokationerne*, der kan betragtes som en slags halvfabrikata i sproget, idet det er et kendetegn, at kollokatet kan skiftes ud, uden at basisordet ændrer betydning (Cowie 1981: 224).

Overgangen mellem de begrænsede kollokationer ("foot/pick up the bill") og de mere åbne kollokationer ("settle/meet/pay the bill") er glidende, og afhænger af, om kollokatet forekommer med uændret betydning i få eller mange forbindelser.

Fra et sprogproduktionssynspunkt er dette ikke så vigtigt; udgangspunktet er basisordet, og det, der betyder noget, er at få præsenteret hele spektret af udtryksmuligheder for de funktioner, der er relevante for det pågældende ord. - Hvis f.eks. de mest åbne kollokationer ikke er med, kan det skabe det fejlagtige indtryk, at de er mindre acceptable. Som regel vil de mest åbne kollokationer også være de mest neutrale fra et stilistisk synspunkt; en udeladelse vil derfor medføre, at dette formalitetsniveau mangler.

De frie kombinationer ("discuss, tear up, receive the bill", etc.) adskiller sig fra kollokationerne ved ikke at være underlagt sprogbrugsrestriktioner. De kan konstrueres ud fra sprogets generelle syntaktiske og semantiske regler, og der er ikke tale om et mønster, hvor et basisord vælger sig en bestemt partner ud fra paradigmer eller leksikalske sæt, der er fastlagt af sprogbrugen.

4. Semantiske kendetegn

Kollokatet i begrænsede kollokationer udviser nogle karakteriske indholdstræk, som det er påpeget hos Aisenstadt (1979: 71) og Cowie (1989).

I én type kollokationer, er der tale om "*tomme*" *verber* (delexical verbs); indholdet af den handling, der er tale om, defineres udelukkende af objektet, og disse kollokater har

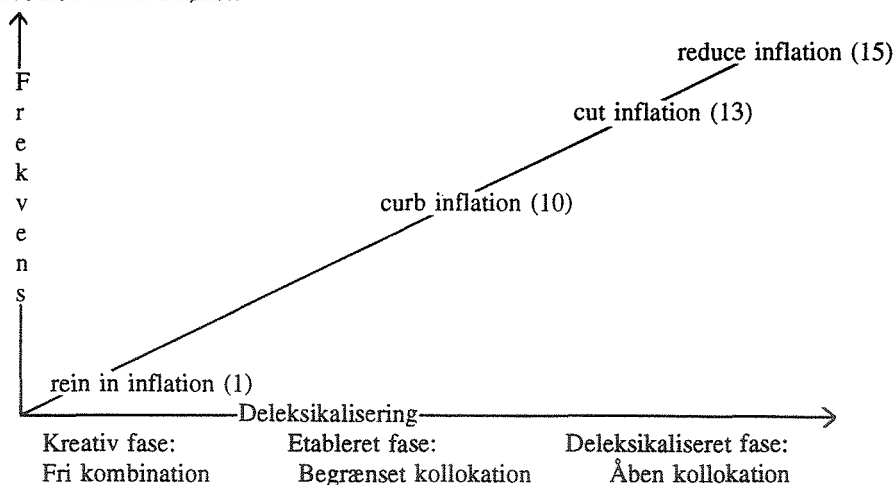
nærmest kun en grammatisk verbaliseringsfunktion, f.eks. "make a deal", "do business", "take action".

I en anden type, er der derimod tale om meget indholdsmættede kollokater, som er bundet til bestemte basisord på grund af deres meget specialiserede, nærmest *tekniske indhold*. Eksempler herpå er: "Engage a gear", "pass a law", "levy a tax", og "service a debt".

Ofte har kollokater et *metaforisk indhold*, som i "lift/impose a restriction", "pursue a policy", "go into business", "rapid growth" og "tight control".

Det er imidlertid først, når de udgør en del af den etablerede sprogbrug, at metaforer kan defineres som kollokationer. I den første, kreative fase, må de anses for at være frie kombinationer, selvom de falder inden for et af de funktionsbestemte leksikalske sæt. Jo mere etableret en metafor bliver, desto mere falmer billedet, således at de hyppigst anvendte billeder til sidst ikke længere opfattes metaforisk (Sinclair 1987: 323). Denne gradvise nedslidning af det metaforiske indhold ("deleksikalisering") illustreres nedenfor med nogle eksempler, hentet fra en samling omfattende 1000 kombinationer med "inflation".

Talmaterialet er naturligvis ikke omfattende nok til at bevise noget, men peger dog på en sandsynlig sammenhæng mellem frekvens og deleksikalisering. De alternative kombinationer, der kan forekomme inden for samme leksikalske funktion, befinder sig på forskellige udviklingstrin, og det ser ud til, at deres metaforiske "friskhed" og den hyppighed, med hvilken de forekommer, er omvendt proportionale. Dette er i hvert fald tendensen i de 1000 kombinationer med "inflation", idet de mest åbne kollokationer også var de hyppigste. Dette bekræfter efter min mening, at de åbne kollokationer hører med til beskrivelsen af et givet ords kollokationsmønster.

(Poulsen 1991:73).

5. Betydningen af frekvens

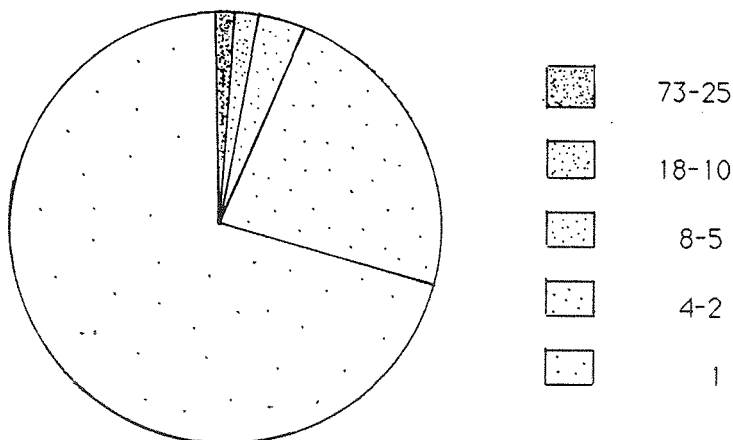
Da kollokationer jo er udtryk for sprogbrugsmønstre, er det klart, at frekvens eller regelmæssig forekomst spiller en rolle. Som det fremgår af det foregående, er det nogle gange nødvendigt at tage stilling til, om en metaforisk forbindelse, som "rein in inflation" er tilstrækkeligt etableret til at være en del af sproget, eller om den er udtryk for en kreativ

variation af den traditionelle hestemetafor for "inflation", som vi kender fra forbindelser med "runaway", "galloping" og "curb" (Poulsen 1991 a:73).

Et problem med at bruge frekvens som kriterium for, om en forbindelse er en kollokation eller en fri forbindelse, er imidlertid, at leksikalske mønstre til forskel fra grammatiske mønstre har en meget "lav generalitet" (Halliday 1966:159); de kan kun konstateres på grundlag af meget store tekstmængder⁵.

Den omtalte analyse af 1000 eksempler med "inflation" bekræfter dette. Der var hele 446 forskellige kombinationer, og nedenstående opstilling viser, hvor hyppigt de forekom:

Kombinationernes hyppighed	Antal kombinationer	Procentdel af alle kombinationer
73-25	5	1.12
18-10	9	2.02
8-5	19	4.26
4-2	102	22.87
<u>1</u>	<u>311</u>	<u>69.73</u>
73-1	446	100.00

311 eller næsten 70% af dem optrådte kun en enkelt gang, heriblandt metaforiske kombinationer som "rekindle inflation", "reignite inflation", "runaway inflation" samt "inflationary spiral", der ud fra min samlede sproglige erfaring er etablerede. Andre kombinationer, der synes typiske, forekom kun to til fire gange, herunder "galloping inflation", og "fight inflation". Denne gruppe udgjorde knap 23%.

Kun godt 3% forekom mere end 10 gange. De allerhyppigste kombinationer var "inflation rate" (73 gange) og "rate of inflation" (33 gange), hvor "rate" har den grammatiske funktion at gøre "inflation" tælleligt ("count noun"). - Disse to sammensætninger udgjorde alene over 10% af samtlige eksempler. Også afledninger som "anti-inflation" (30 gange) og

"hyper-inflation" (18) var blandt de hyppigste sammen med åbne kollokationer som "high(er) inflation" (41), "reduce inflation" (15) og kombinationer med en form af "fall"(17).

Nogle frie kombinationer forekom ret hyppigt, men de åbne kollokationer var de hyppigste, sammen med afledninger og sammensætninger. Det store flertal af kombinationer, der kun forekom én gang, omfattede åbne og begrænsede kollokationer såvel som frie kombinationer.

At bruge frekvens som eneste kriterium giver altså problemer. - Som påpeget af Hausmann (1985: 125), er der kollokationer, der ikke optræder særlig hyppigt, men som alligevel er "til rådighed":

"Viele Kollokationen sind nicht frequent aber dennoch verfügbar"

Den lave frekvens kan for eksempel skyldes et højt formalitetsniveau - således vil kollokationen "to perpetrate a crime" sandsynligvis ikke forekomme nær så ofte som "to commit a crime". På den anden side vil mange frie kombinationer kunne forekomme hyppigt, fordi de refererer til en meget almindelig situation, snarere end på grund af et særligt sprogbrugsmønster, f.eks. "to buy a dictionary, shoes, flowers, ... etc."

Jeg mener altså ikke, at frekvens kan erstatte kvalitative kriterier (tilhørsforhold til leksikalske sæt med relevante leksikalske funktioner) som en generel metode til afgrænsning af kollokationer. Hvis man har et egnet korpus til rådighed, er der derimod ikke noget i vejen for at inddrage frekvensaspektet i sin vurdering af konkrete spørgsmål - f.eks. om en metaforisk kombination som "rein in inflation" er en kollokation eller en fri kombination, eller om "survey" kollokerer med et eller flere af verberne "carry out, do, perform, make og conduct".

6. En ordbogsmodel

Det jeg ønsker er altså en specialordbog, der udelader de almene ordbøgers generelle oplysninger for i stedet at give fyldige oplysninger om ordenes kollokationsmønstre, og som primært er baseret på kvalitative udvælgelseskriterier.

The BBI Combinatory Dictionary of English (Morton Benson et al 1986) er en sådan ordbog. Den indeholder mange kollokationer, som man ikke før har kunnet slå op, og er derfor en velkommen fornyelse.

Det viser sig imidlertid vanskeligt at dække alle sprogområder i én ordbog, og især inden for fagsprogsområderne, er dækningen meget ujævn.

En anden mangel er det, at forfatterne ikke har en klar holdning til afgrænsningsproblemet mellem kollokationer og frie forbindelser, hvilket fører til inkonsekvens med hensyn til behandlingen af åbne kollokationer (Poulsen 1991 b).

Det er nok urealistisk at forvente, at én specialordbog kan dække et helt sprog, og jeg mener derfor, at man skal koncentrere sig om et område ad gangen. Da det jo er de fagsproglige områder, der lider mest under pladsmangelen i de almene ordbøger, kunne man passende begynde her - for eksempel med merkantilt og økonomisk sprog.

Efter min mening vil en énsproget ordbog på fremmedsproget være bedst egnet til formålet, idet den kan præsentere det pågældende sprogs kollokationer uden hensyn til sprogbrugsmønstre på modersmålet. Samtidig vil den være velegnet til at aktivere en eventuel passiv viden.

Målgruppen for en sådan ordbog vil være "advanced learners", der normalt har et omfattende passivt kendskab til ordenes kombinationsmuligheder, og hvis viden om de generelle syntaktiske og semantiske regler er tilstrækkelig til, at de kan have glæde af en specialordbog.

En *alfabetisk makrostruktur* vil gøre oplysningerne lettilgængelige, men udvalget af opslagsord bør være baseret på en systematisk gennemgang af det pågældende fagområde, og det bør oplyses, hvilke delområder, der er dækket. - Kollokationerne vil kun være at finde under basisordet, som hyppigst vil være et substantiv, idet verber og adjektiver dog kan være basisord i forbindelse med adverbier og præpositioner.

Mikrostrukturen opdeles systematisk efter de leksikalske funktioner, der er relevante for det enkelte opslagsord, og også syntaktiske mønstre i form af leksikogrammatiske restriktioner bør fremgå her. De funktioner, der medtages, vil variere for de forskellige opslagsord, og de bør have umiddelbart forståelige, engelske betegnelser, idet det ikke forventes, at den normale bruger har tålmodighed til at sætte sig ind i et indviklet kodesystem.

En ordbog, som den der er skitseret her, tror jeg kan være en god hjælp til at undgå de mange fælder, der opstår, når man skal finde rundt i et fremmedsprogs indviklede sprogbrugslaboratorium, samtidig med at man må frigøre sig fra de indgroede vaner, man bringer med sig fra sit modersmål.

Noter

1. Jeg har kun medtaget kombinationer af leksikalske enheder. Valensbetingede kombinationer af leksikalske enheder og grammatiske strukturer som f.eks. verbalmønstre udgør selvfølgelig også en del af sprogbrugen, men er efter min erfaring dækket ind i de almene ensprogede engelske ordbøger.
2. Begrebet "leksikalsk funktion" stammer fra Sovjetunionen, hvor det blev anvendt af Apresyan, Melčuk og Žholkovsky i forbindelse med deres arbejde på en ny type ordbog: *The Explanatory and Combinatory Dictionary of Modern Russian* (Apresyan et al 1969: 1-19). Den engelske definition lyder som følger: "A standard lexical function is a meaning relation between a key word (or word combination) Co and other words and word combinations Ci, which meets the following three requirements: (1) this relation occurs in a sufficiently great number of word pairs, i.e. it manifests itself through many different Co; (2) this relation has diverse means of expression, i.e. the number of different Ci in the language is rather great; (3) the choice of the right Ci for the expression of a given relation with a given Co is determined, as a rule, by the Co itself (sometimes under supplementary conditions)."
3. Viehweger (1982:27) peger på tre typer kombinationer med "Blume", der udviser sprogbrugsrestriktioner, nemlig med verber der udtrykker en plantes typiske funktioner eller egenskaber, med verber der udtrykker menneskelige handlinger i forbindelse med blomster, og endelig med verber der udtrykker sådanne handlinger i typiske sociale sammenhænge.
4. Andre typologier skelner ikke mellem åbne kollokationer og frie kombinationer, men slår disse begreber sammen under én af betegnelserne. F.eks. opdeler Aisenstadt (1979:71) alle ikke-idiomatiske ordkombinationer i "restricted collocations" og "free phrases", og Cowie definerer i introduktionen til bind 2 af "The Oxford Dictionary of Current Idiomatic English" betegnelsen "open collocation" så den omfatter både åbne kollokationer og frie kombinationer (Cowie et al. 1983).
5. Halliday (1966:159) mente, at det ville være nødvendigt med en tekst på 20 millioner løbende ord eller mellem 1.500 og 2.000 timers samtale (1966:159) på grund af de leksikalske mønstres "lave generalitet": "... since lexical patterns are of low generality, they appear only as properties of very large samples".

Litteratur

- Aisenstadt, E. 1979. Collocability restrictions in dictionaries. I: *ITL Review of Applied Linguistics* 43-46: 71-74.
- Apresyan, Yu. D., I.A. Melčuk and A.K. Žolkovsky. 1969. Semantics and lexicography: towards a new type of unilingual dictionary. I: F. Kiefer, red. *Studies in Syntax and Semantics*:1-33. Dordrecht - Holland.
- Benson, Morton, Evelyn Benson og Robert Ilson. 1986. *The BBI Combinatory Dictionary of English: A Guide to Word Combinations*. Amsterdam/Philadelphia.
- Cowie, A.P. 1981. The treatment of collocations and idioms in learners' dictionaries. I: *Applied Linguistics* 23.
- Cowie, A.P., R. Mackin og I.R. McCaig. 1983. *Oxford dictionary of current idiomatic English, Indledning til bind 2, 0.1*. Oxford.
- Cowie, A.P. 1989. The language of examples in English learners' dictionaries. I: G. James, red. *Lexicographers and their works*. Exeter.
- Halliday, M.A.K. 1966. Lexis as a linguistic level. I: *In Memory of J.R. Firth*.
- Hausmann, Franz Josef. 1985. Kollokationen im deutschen Wörterbuch. Ein Beitrag zur Theorie des lexikographischen Beispiels. I: *Akten des Essener Kolloquiums zur Grammatik im Wörterbuch, 28.-30.6. 1984*. Tübingen.
- Poulsen, Sonja. 1991 a. *Word Combinations as Lexical Building Blocks. A theoretical framework and a possible concept for a specialized dictionary of English collocations for text production*. Besvarelse af prisopgave ved Odense Universitet. Ikke publiceret.
- Poulsen, Sonja. 1991 b. Anmeldelse af *The BBI Combinatory Dictionary of English: A Guide to Word Combinations*. I: *Hermes, Tidsskrift for sprogforskning, nr. 7 - 1991*. Århus.
- Sinclair, J. McH. 1987. Collocation: a progress report. I: R. Steele, T. Threadgold, udg.: *Language topics, essays in honour of Michael Halliday (1-2)*, 319-331. Amsterdam, Philadelphia.
- Viehweger, Dieter. 1982. Die Darstellung semantischer Vereinbarkeitsbereiche zwischen lexikalischen Elementen im einsprachigen Wörterbuch des Deutschen. I: E. Agricola, J. Schildt, D. Viehweger, udg.: *Wortschatzforschung heute. Aktuelle Probleme der Lexikologie und Lexikographie*. Leipzig.